

razamın yeniçeri ileri gelenlerine verdiği iftarda sekbanbaşı, zağarcıbaşı, turnacıbaşı ve ocak imamının bulunduğu sofrada otururdu (*Teşrifât-ı Kadîme*, s. 31). Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra İstanbul ağasının unvanı "hatab emini"-ne çevrilmiş, bir süre sonra bu görevli de yerini ihtisab nâzirına bırakmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, MD, nr. 14, s. 338, 526, 793, 907; *Mebde-i Kânûn-ı Yeniçeri*, vr. 21^b-22^a, 25^b, 112 vd., 143^b; ayrıca bk. tür.yer.; *Kitâb-ı Müstetâb* (nşr. Yaşar Yücel), Ankara 1974, s. 6, 14; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, I, 433; *Eyyûbî Efendi Kânûn-nâmesi* (nşr. Abdülkadir Özcan), İstanbul 1994, s. 38, 45, 48, 49, 58; Ayn Ali, *Kavânin-i Âl-i Os mân*, s. 111; L. Marsigli, *Osmanlı İmparatorluğunun Zuhur ve Terakkisinden İnhitâtı Zamana Kadar Askerî Vaziyeti* (trc. Mehmed Nazmi), Ankara 1934, s. 86-87; D'Ohsson, *Tableau général*, VII, 316-317; Vâsif, *Târih* (İlgürel), s. 382; *Teşrifât-ı Kadîme*, s. 31; Ahmed Cevad, *Târih-i Asker-i Os mânî*, İstanbul 1299, s. 175-183; Mahmud Şevket Paşa, *Osmanlı Teşkilât ve Kuyâfet-i Askeriyesi*, İstanbul 1340, s. 4; Uzunçarşılı, *Kapukulu Ocakları*, I, 24, 37, 43-44, 48, 258, 262, 397; Sertoğlu Midhat, *Osmanlı Tarih Lügati*, İstanbul 1986, s. 6, 164; Pakalın, II, 92.

ABDÜLKADİR ÖZCAN

İSTANBUL ANSİKLOPEDİSİ

İstanbul'un Türk dönemindeki tarihini ayrıntılarıyla bilen tarihçi -yazar Reşat Ekrem Koçu, fetihten itibaren şehre ait tarihî, coğrafi, mimari, edebî, folklorik ve kültürel konuları ele alan bir ansiklopedi çıkarmaya, kendi ifadesine göre "İstanbul'un bir kütüğünü" meydana getirmeye 1940 yılında karar vermişti. Ancak II. Dünya Savaşı'nın zor günlerinde gerekli parayı bulamaması bu kararın gerçekleşmesini geciktirdi. Nihayet Cemal Çaltı adlı bir tüccarın maddî desteğiyle 1944 yılının Kasım ayında *İstanbul Ansiklopedisi* ismiyle hazırlanan yayının ilk fasikülü çıktı. Otuz iki büyük boy sayfalık fasiküller halinde basılan ansiklopedide maddelerle ilgili görüntüler için fotoğraf klişesi kullanılmamış. Nezih İzmirlioğlu'nun yaptığı çizgi resimler tercih edilmişti. Özellikle mimari eserleri kusursuz bir biçimde çizen bu ressam Reşat Sevinçsoy gibi diğer bazı ressam ve grafikerler de yardımcı oluyorlardı.

Fasiküllerin jenerik sayfasında ansiklopedinin içerdiği konular cami, mescid, tekke, türbe, kilise, ayazma, çeşme, sebil, saray, yalı, konak, köşk, han, hamam, tiyatro, kahvehane, meyhane gibi yapılar; devlet adamı, âlim, şair, sanatkar, iş adamı, hekim, muallim, hoca, derviş, papaz,

keşiş, meczup, hânende, sâzende, çengi, köçek, ayyaş, derbeder, pehlivan, tulum-bacı, kabadayı, kumarbaz, hırsız, serseri, dilenci gibi şöhetler; şehrin dağı, bayırı, suyu, havası, mesire yerleri, bahçeleri, bostanları vb. tabiat güzellikleri ve coğrafyası; sokakları, mahalleleri ve semtleri; yangınları, salgınları, zelzeleleri, ihtilâlleri, cinayetleri ve dillere destan olan aşk maceraları; halkın âdet, an'ane, giyim ve kuşamı; İstanbul argosu; İstanbul'a ait resimler, şiirler, kitaplar, romanlar, seyahatnâmeler; İstanbul'a gelmiş yabancı şöhetler şeklinde sıralanmıştı. Bu uzun liste eserdeki maddelerin ne kadar geniş bir alana yayılacağını gösteriyordu. 1949 yılındaki İstanbul sergisinde dağıtılan küçük bir el ilânında da eserin yirmi dört ciltte tamamlanacağı bildiriliyor, "*İstanbul Ansiklopedisi* her şeyden evvel bu büyük beldenin üzerindeki Türk damgasını belirtir" cümlesiyle yayın amacı açıklanıyordu.

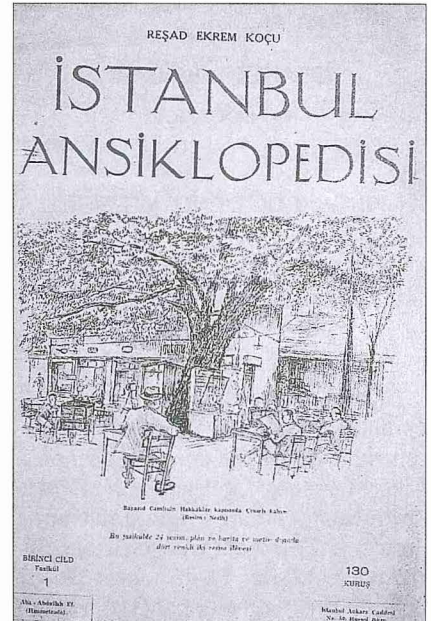
Reşat Ekrem Koçu, kendisine yardımcı olacak bir müellif kadrosu kurmakla beraber birçok maddeyi yıllardan beri taradığı Osmanlı tarih ve vekâyi'nâmeleriyle eski gazete koleksiyonlarından faydalanarak bizzat yazmayı üstlendi. Bir İstanbul tarihi ve arkeolojisi uzmanı olan Alfons Maria Schneider İstanbul hakkındaki Türkçe eserleri tanıtan bir yazısında, geniş okuyucu kitlelerine hitap eden ansiklopedinin sohbet üslûbuyla kaleme alınmasına rağmen içerdiği zengin malzeme sebebiyle bilim dünyasında da kullanılabileceğini söyleyerek 960 sayfa tutan A-Ay maddelerinin konulara göre istatistiğini çıkardı ("Türkische Literatur zur Geschichte und Topographic Konstantinopels", *Isl.*, XXIX, Berlin 1950, s. 305-306).

İstanbul Ansiklopedisi'nin ilk basımı, fasikül kapaklarında devamlı surette belirtilen maddî sıkıntılarının iyice artması sonucu 1951 yılı başlarında durdu. Birinci fasikülün arka kapağında, her ay bir fasikül yayımlanacağı bildirilmiş olmasına rağmen ikinci fasikülden itibaren gecikmeler olmuş ve beş yıl aşan bir sürede ancak otuz dört fasikül çıkarılabılmıştı. Yedi yıl süren bir aradan sonra Reşat Ekrem Koçu, yine ticaretle uğraşan Mehmet Ali Akbay'ın maddî desteğiyle eseri yeniden neşretmeye başladı. Bu defa üç formalık fasiküller halinde on beş günde bir çıkarılacak, ansiklopedinin tamamı ise on beş cilt olacaktı. 15 Temmuz 1958'de I. fasikülden itibaren yeniden yayımlanan ansiklopedinin basımı uzun süre düzenli

olarak yürütüldü. Yazar kadrosuna yeni isimler katılmıştı ve özellikle çizimler ressam-grafiker Sabiha Bozcalı'nın imzasını taşıyordu. İlk üç cildin üzerine "ikinci baskı" ibaresi yazılmamış, fakat IV. cildin başlarında "Bahadır Sokağı" maddesinin altına, *İstanbul Ansiklopedisi*'nin yarım kalmış ilk baskısının bu madde ile sona erdiği belirtilmiştir. VII. cildin çıkmasından sonra Mehmet Ali Akbay'ın ortaklıktan ayrılması üzerine fasiküllerin basımı yavaşladı ve nihayet 1973 yılı sonunda 173. fasikülün "Gökçınar" maddesiyle birlikte yayın bir defa daha durdu. Reşat Ekrem yeni bir teşebbüste bulunmadı ve iki yıl sonra da vefat etti; geriye bıraktığı birikimini ise kimse değerlendirmede.

Ansiklopedinin yarım kalmasındaki başlıca sebeplerden biri, tarihe geçecek derecede önemi olmayan kişilerin ve onların yazdıkları veya onlar için yazılmış birtakım manzumelerin, ayrıca bazı hikâye ve romanlardan yapılan uzun özetlerle iktibas edilen parçaların sayfaları doldurmasıdır. Bunlar, ansiklopedinin bir dergi gibi okunmasına yardımcı olmakla birlikte işin ciddiyetini büyük ölçüde gölgelemiş, bu arada etraflı surette alınması gereken bazı önemli maddeler de birkaç satırla geçiştirilmiştir. Maddelerin altında yazar imzası bulunmasına karşılık bibliyografya verilmemiştir.

İstanbul Ansiklopedisi'nin I. cildinin kapak sayfası

İstanbul Ansiklopedisi kendi konusunda öncü olmuş, benzerleri yapıldığı gibi taklitleri de çıkarılmıştır. 1968 yılında *Yeni İstanbul* gazetesi, Mithat Sertoğlu'na *Resimli Büyük İstanbul Ansiklopedisi* adıyla tek ciltlik bir çalışma yaptırıp okuyucularına ek olarak verdi. Bu ansiklopedi belli bir tasniften yoksun birtakım tarihî bilgi yığınlarından ibarettir. 1982'de *Tercüman* gazetesinin, R. Ekrem Koçu'nun dağılan ve satılan terekesinin bir kısmından faydalanarak dört ciltte "Ozansoy" maddesine kadar yayımladığı *İstanbul Kültür ve Sanat Ansiklopedisi* adlı eser R. Ekrem Koçu'nun özgün çalışmasının ciddiyetten uzak kötü bir taklidi durumundaydı. R. Ekrem Koçu'nun eserinden istifade ile Tarih Vakfı'nın çıkardığı *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (I-VIII, 1993-1995), her maddenin altında çoğu akademisyen olan yazarlarının imzasıyla bibliyografya ihtiva eden, kaliteli görsel malzemeye zenginleştirilmiş bir eserdir. Eserin gördüğü rağbet üzerine Beşiktaş Belediyesi'nin hemen hemen aynı kadroya hazırlattığı *Dünden Bugüne Beşiktaş* adlı kitap (1998), şehrin çok renkli bir ilçesini bütün yönleriyle ele alan ve yine her maddenin altında bibliyografya ile imza içeren sistematik bir ansiklopedi niteliğindedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Ö. Faruk Şerifoğlu, "Nisyana Terkedilmiş Bir Kültür Hazinesi: İstanbul Ansiklopedisi", *Zaman*, İstanbul 2 Kasım 1991, s. 7; Semavi Eyice, "Reşad Ekrem Koçu'nun Ömrünü Adadığı 'Kent Kütüğü' İstanbul Ansiklopedisi Anıları", *Album*, Mart 1998, s. 62-67; a.m.f., "İstanbul Ansiklopedisi", *DBİst.A*, IV, İstanbul 1994, s. 218-221.

SEMAVİ EYİCE

İSTANBUL BOĞAZI

(bk. BOĞAZIÇI).

İSTANBUL DENİZ MÜZESİ

İstanbul'da Beşiktaş semtinde Türk denizciliği ve deniz tarihiyle ilgili eşyanın sergilendiği askerî müze.

Türkiye'nin ilk askerî müzesi olup II. Abdülhamid'in izni ve Bahriye Nâzırı Hasan Hüsnü Paşa'nın emriyle Kasımpaşa Askerî Tersanesi içindeki Mayın Müfreze Komutanlığı'na ait mayın deposunda Amiral Ârif Hikmet Paşa ile Yüzbaşı Süleyman Nutki Bey tarafından 1897'de Deniz Müzesi ve Kütüphanesi adıyla ku-

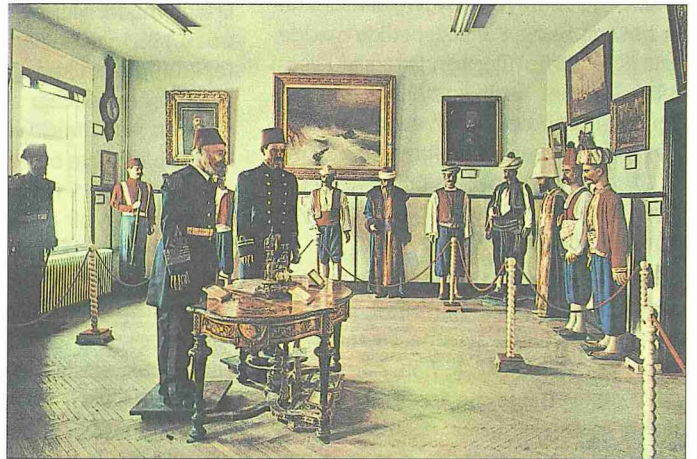
ruldu. 1933 yılında mayın deposuna duyulan ihtiyaç üzerine Bahriye Müzesi Müdürlüğü adıyla tersane içindeki nakkaşhâne (resim atölyesi) binasına taşındı. 1934'te Deniz Müzesi adını aldı ve II. Dünya Savaşı'nın başlaması ile İstanbul'dan Anadolu'ya nakledildi. Bu nakilde son derece değerli tarihî sancaklarla altın, gümüş eşyalar Ankara'daki Sarıklı bina-sına, ikinci derecede değer taşıyan objeler Niğde'deki eski bir bazilikaya, üçüncü derecedeki eserler ise Seymen'in Bahçecik semtindeki Amerikan okuluna, arşiv defterleri Bozhöyük'e taşınırken toplar tersane içinde toprağa gömülmüş, Yalıköşkü kayıkhanesinden getirilen kadirga, saltanat kayıkları, ağır mermer kitâbeler ve taş eserler tersanedeki kadirga gözleri içinde kalmıştır. Savaştan sonra müzeye ait eserler 1946-1948 yıllarında toplanarak Kasımpaşa'daki eski Divanhâne (şimdiki Kuzey Deniz Saha Komutanlığı) binasında depolanmıştır. Bu nakiller sırasında pek çok eser önemli ölçüde hasara uğramıştır.

Deniz Müzesi için İstanbul'da daha elverişli mekânların araştırılması sonucunda Halûk Y. Şehsuvaroğlu'nun gayretiyle, Dolmabahçe Camii ile caminin güneyindeki saray kayıkhanesi ve garaj binası ile havuz üzerinde karar kılınmış, bunların müzeye tahsisi üzerine Divanhâne'deki eserler, tersanedeki toplar ve ağır eşyalar, Bozhöyük'teki arşiv defterleri yeni mekânlarına taşınmıştır. 27 Eylül 1948 tarihinde Deniz Müzesi ve Arşivi Müdürlüğü adı altında teşhire açılarak 1961 yılına kadar burada hizmet vermiştir. 1956'da caddenin genişletilmesi kararı uyarınca müzenin eski kayıkhanesi-garajdaki kısmının yıkılması üzerine buradaki eşya Dolmabahçe Sarayı'nın Ağalar Dairesi'ne taşınmış, aynı yılın sonlarında saltanat

kayıkları Dolmabahçe Sarayı'na komşu Devlet Malzeme Ofisi hangarına nakledilmiştir.

Millî Birlik Komitesi başkanlığınca 1961 yılında verilen emir üzerine Beşiktaş sahilindeki Beşiktaş Vergi Dairesi'nin (eski maliye binası) mülkiyeti Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'na devredilmiş, böylece müze, kuruluşundan sonra ilk müstakil binasına sahip olarak yine Deniz Müzesi ve Arşivi Müdürlüğü adıyla hizmete açılmıştır (27 Eylül 1961). Daha sonra müzenin yanındaki belediye temizlik işleri ambarı olarak kullanılan bina da kamulaştırılarak onarılmış ve önüne bir ek bölüm yapılarak 7 Temmuz 1970 tarihinde Deniz Müzesi'nin ikinci bölümünü teşkil eden Tarihî Kayıklar Galerisi teşhire açılmıştır. Bu galerinin yanındaki bina Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'nca 1969'da satın alınmış olup müdüriyet binası haline getirilmiştir. Müzenin büyük öneme sahip tarihî arşivi 1971'de Lalahan'a (Ankara) taşınarak Deniz Kuvvetleri Arşiv Müdürlüğü adı altında hizmete açılmış ve böylece müzeden ayrılmıştır. 1976'dan itibaren müze binasının bodrum katı onarılıp teşhir salonu olarak düzenlenmiş ve depoda bulunan harap durumdaki bazı eserler restore edilerek burada sergilenmiştir. Müze bahçeleri ve açık teşhir alanları da yeniden düzenlenip ambarlarda yer alan eserlerin açık teşhir imkânına kavuşması sağlanmıştır.

Deniz Müzesi üç bölümden oluşur. Birinci bölümünü Deniz Müzesi ana binası teşkil etmektedir. Eski maliye binasının restore edilerek çağdaş bir müze konumuna kavuşturulmasıyla hizmete giren bu binanın üç katında sergi salonları yer almaktadır. Giriş katında Atatürk Odası, deniz şehitleri salonu, eski gemilerin baş figürleri, gemi isim levhaları ve dekoratif

İstanbul Deniz Müzesi'nin bahriye kıyafetlerinin sergilendiği salonundan bir görünüşü